

*Р. М. Мінченко,
канд. юрид. наук, доцент, заслужений юрист України*

ДЕРЖАВНА ВЛАДА В ПРОЦЕСІ СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЯК ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО РУХУ

Нині однією з ідей, яка перетворюється на соціальну цінність і впливає на формування державної політики і законодавства, зокрема, економічної політики, законодавства у сфері економіки стає ідея сталого руху людського співжиття, його рівня. Ця ідея лежить в основі оцінки сучасного стану не тільки співвідношення між результатами розвитку власності, виробництва, в тому числі заснованому на приватній власності, і шкодою природному середовищу, що спричинюється цим виробництвом, а й соціального руху взагалі, зумовленого об'єктивною тенденцією руху сучасної цивілізації у напрямі глобалізації¹. Сутністю глобалізації як об'єктивної тенденції, уявляється, є формування світової суспільної єдності соціально-культурних, у широкому розумінні, різноманітностей, що сприяє, зокрема, юридичному піднесенню невід'ємних прав людини². Останні через таке універсальне загальнолюдське явище, як право, набувають нині вже теж глобального значення³. Як слушно зазначає зав. сектора прав людини Інституту держави і права РАН, член-кор. РАН О. А. Лукашева, уся складна система компонентів суспільного руху спирається на нормативну і інституціональну основу, серед неї правову державу, що є найважливім засобом цілеспрямованого впливу на поведінку людей, який відповідає вресіт-решт збереженню сталості і рівновазі суспільних відносин⁴.

Важливою ознакою глобалізації є поступова інтенсифікація всіх соціальних процесів, у тому числі як владних, так і ринкових, які передбачають як зростання в часі споживчого (матеріального і духовного) попиту всіх верств населення, так і вдосконалення механізмів, серед них владно-юридичних, сприяння цьому зростанню. Світ сьогодні дійсно постав перед необхідністю вирішення цілого кола глобальних проблем, які зачіпають інтереси людей всієї планети, потребу їх виживання. До цих проблем можна віднести: екологічні проблеми, проблеми поширення ядерної, біологічної, хімічної зброї, боротьби з організованою транснаціональною злочинністю тощо. Нині світ вступив в епоху, коли спостерігаються формування окремих всесвітніх економічних ринків, звільнення певним чином цін від національного державного контролю, що зумовлено, зокрема, необхідністю вільного перетікання фінансового капіталу і робочої сили, створення нової системи «безпротекціоністської» інтеграції міжнародних фінансово-промислових груп тощо. Міжнародних — швидше за розмахом їх приватних (читай егоїстичних. — Р. М.) інтересів, цілей, завдань економічної діяльності (одержання надприбутків), ніж за представництвом різноманітних публічних інтересів народів, країни і держави яких втягуються у зазначену глобалізацію. За рахунок новітніх комп'ютерних технологій більш прозорими для засобів зв'язку інформації стають територіальні кордони національних держав. Проте

це не означає, що сучасну тенденцію глобалізації можна спрощено сприймати як істинну ідею руху до світового правового громадянського суспільства⁵, що нині начебто характеризується процесом, який взаємопов'язує різні національно-владні, зокрема, соціально-економічні, утворення, в єдину світову, з єдиним механізмом державної влади, керовану з одного центру, суспільну систему, спрямовану на забезпечення зближення різних країн за рівнем життя народу і зменшення на цій основі глибини міждержавної економічної та політичної стратифікації. Це не означає, що суть сучасних процесів глобалізації — в їх системній цілості⁶. Але це вже не означає, що йдеться про якусь абстракцію, відірвану від реальної дійсності, як це стверджувалося, наприклад, у 70-ті роки ХХ ст. відомим радянським ученим — юристом-міжнародником Г. І. Тункіним⁷. Реальна дійсність за цей час змінилася, зокрема, стосовно економічних відносин. Але те ж саме реальне життя доводить, по-перше, що економіка є важливою, але лише однією із складових соціального буття, яка не може бути пріоритетною над соціокультурними та духовними потребами людства, по-друге, не можна ототожнювати сучасну євроамериканську цивілізацію і арабо-ісламський світ, і, по-третє, не можна примусово ошчаслилювати людство ані під гаслами, як вже це було, ідеології пролетарського інтернаціоналізму, ані під гаслами ідеології глобалізації — «капіталістичної» альтернативи комуністичній спробі примусової гармонізації національних культур із реальною мотивацією політичного гегемонізму. Слушно зазначає Іван Дзюба, що «гандж тут у самому накиданні світовому життю теоретичного ідеалу, вимудрованого благодійниками людства, а не “закладеного” в самому стані світу»⁸.

Проте реальні заходи реалізації політики глобалізації деяких країн Заходу вимагають пізнання сутності глобалізації як різновиду соціальних явищ, усвідомлення меж її впливу на внутрішньодержавні відносини окремих країн, зокрема на їх юридичні та управлінські відносини, підґрунтям яких є певні системи державної влади, їх зв'язку з об'єктивною тенденцією природного формування суспільної єдності соціальних різноманітностей. Ці знання передусім необхідні для успішної демократичної трансформації суспільних відносин у пострадянських країнах. Так, наприклад, успіхи і невдачі в організації процесів демократичної трансформації українського суспільства, здійсненні політичної, правової та економічної реформ, управлінні поточними справами, правовому регулюванні суспільних відносин, спрямованих на створення умов суспільної свободи, що сприяла б розквіту особистості і відродженню українського громадянського суспільства, залежать у значній мірі від здатності української держави, у першу чергу уряду України, прогнозувати розвиток суспільних відносин, орієнтуватися у сучасному стані міжнародно-правового регулювання, цивілізаційних світоглядних концепціях тощо. Йдеться про здатність державного керівництва перебрати на себе нові, в умовах політичної незалежності України такі функції державного управління, як правове моделювання і прогнозування, стратегічне програмування і планування тощо, які передбачають заздалегідь визначений і офіційно схвалений політичний курс руху суспільства. З цих позицій справедливою є точка зору проф. А. С. Гальчинського, що глобалізація в її певній

інтерпретації — «це рух у напрямі світової наддержави з її системною ідентифікацією та внутрішньою стратифікацією»⁹. Причому йдеться про ідентифікацію¹⁰, яка начебто може реалізуватися лише через систему вестернізації, що не обмежується економічними стереотипами, а стосується передусім відповідної перебудови сфери духовного життя людей, способу їх мислення.

Дійсно, як уявляється, тенденція до глобалізації людства може бути подана як об'єктивна, спрямована на формування і функціонування людства у формі єдиного живого організму у всій багатоманітності його цивілізованих типів, культур. Тобто глобальність у даному випадку розуміється як форма єдності багатоманітності. У цьому плані можна говорити про наявність складної діалектичної суперечності між глобальністю, що посилюється і плюралізмом національних культур і історії. При цьому слід зазначити, що сторони будь-якої суперечності не тільки пов'язані одна з одною, а й відчувають вплив інших суперечностей. Інакше кажучи, суперечності завжди існують у загальній взаємодії, не будучи в реальності ізольованими. Звідси сутність глобалізації має становити не «уніфікація» людства з погляду однієї якоїсь супердержави, а розвиток усіх існуючих на планеті Земля цивілізацій на основі єдності їхньої духовної структури, збереження і розширення для кожного народу, нації, держави, для кожної цивілізації умов розвитку, що по суті становить запоруку процвітання і сталого діалектичного руху людства в цілому як системи. Панування в будь-якій сфері однієї країни здатне викликати порушення законів соціального розвитку. Іншими словами різнобічний розвиток кожної із складових людства має розглядатися як умова забезпечення всебічного руху його в цілому. Цивілізаційна рівноправність, побудована на підставі правового регулювання еквівалентного обміну матеріальними і духовними цінностями, що виключала би при цьому експлуатацію одних країн і цивілізацій іншими, має становити підґрунтя безпеки загальноцивілізаційного прогресу, його сталого діалектичного руху¹¹.

Якщо раніше рівень соціальної взаємодії, зокрема в колишньому СРСР, фактично оцінювався крізь призму матеріальних чинників, які вважались пріоритетними¹², то визначальним чинником оцінки сучасного рівня розвитку людського співіснування стає комбінація матеріальних і духовних умов, серед останніх існуючі форми духовного співжиття, рівень загальної і спеціальної культури, зокрема політичної і правової, творча діяльність людини, її знання і т. ін. Певною мірою (бо йдеться про новий, вищий рівень) це може розглядатися як повернення до висунутих у свій час суспільною історією загальнолюдських цінностей виміру прогресивного характеру суспільного розвитку, зокрема правового, але вже за нових історичних умов.

Спроби визначити базові соціальні, зокрема правові, цінності, які б становили ідеологічне підґрунтя державно упорядкованого суспільства, своїм корінням сягають глибокої соціальної давнини¹³. Так, зокрема, у Стародавньому Римі, в якому існувала імперська, по суті, тиранічна публічно-правова організація державної влади, де по черзі змінювалися політичні форми правління республіканського і монархічного типів, намагалися, і досить успішно, сформулю-

вати принципи, які б дозволяли не тільки пізнавати, а й вивчати і впроваджувати в реальне життя знання про право як об'єктивне системне соціальне явище, в якому виокремлювали приватну і публічну складові.

Відомий давньоримський юрист Ульпіан у титулі першому «Про правосуддя та право (*De iustitia et iure*)» книги першої «Дигести або Пандекти» писав: «Вивчення права розділяється на дві частини: публічне і приватне (право)». Головним критерієм для такого поділу права він обрав поняття інтересу. «Публічне право, — зазначав Ульпіан, — (стосується) становища римської держави, приватне, (стосується) користі окремих осіб; існує корисне в суспільному відношенні та корисне в приватному відношенні»¹⁴. До сфери публічно-правового регулювання стародавні римські юристи відносили святині (*sacra*), служіння жерців, стан магістратів. Тобто вони вважали, що ця сфера регулювання була сферою дії сакрального та адміністративного права. Приватне ж право вони поділяли на три частини і фактично воно складалося або з природних приписів, або (з приписів) народів, або (з приписів) цивільних. Слід наголосити, що дореволюційна цивілістика Росії при визначенні системи права також виходила з Ульпіанова поділу права на дві взаємопов'язані частини — публічне і приватне, хоча щодо критерію поділу, то тут були певні розбіжності.

Основою для порозуміння стародавніми римськими юристами суті природного права (*ius naturale*) була ідея всеохоплюючого та вседіючого закону природи, нібито норми якого існують поза людиною, поза її волі та її міркувань і які повинні обов'язково враховуватися людиною повсякденно. Саме тому це право визначалося як таке, що обіймає функціонування всіх живих істот. Для усвідомлення ідеї включення соціального у природне людству в цілому знадобилося не одне століття, не одна глобальна природна катастрофа. Як видається, однією з причин цього є те, що людство — це не окремі люди, індивіди, їх свідомість, поведінка, хоча без них не можна говорити про таку наукову абстракцію, як людство, що може розглядатися певною формою складної соціальної взаємодії. Слушно писав відомий російський мислитель XIX ст. М. Я. Данилевський, що людство «не являє собою дещо дійсно конституційне, яке свідомо іде до будь-якої певної мети, а є тільки абстрагування від поняття про права окремої людини, поширене на всіх їй подібних. Тому все, що мовиться про обов'язки відносно людства, стосується, власне обов'язків відносно окремих людей, до якого роду чи племені вони не належали б»¹⁵. Така думка вченого щодо взаємозв'язку цілого і частини підкреслює не тільки необхідність у процесі законотворення враховувати потреби окремих людей, а й необхідність постійних правового виховання і правової просвіти населення будь-якого сучасного державно упорядкованого суспільства, за допомогою яких до окремих людей мають доводитися ідеї про органічний діалектичний зв'язок приватних і публічних суспільних інтересів, про неможливість задоволення приватного, ігноруючи загальне, публічне, в тому числі природне тощо¹⁶.

Життя неодноразово доводило, що природа здатна підкорятися людині, зокрема, яка творить юридичні закони, якщо людина визнає могутність її закономірностей. У цьому розумінні є пророчими слова, промовлені ще в другій поло-

вині XVI ст. англійським філософом Ф. Беконом (1561–1626): «Людина, слуга і тлумач природи, — писав учений, — стільки здійснює і розуміє, скільки охопила у порядку природи справою і міркуванням, понад це вона не знає і не може. Ніякі сили не можуть розірвати чи роздробити ланцюг причин, і природа перемагається тільки підкоренням їй»¹⁷. «Нехай ніхто й не сподівається, що він зможе керувати природою чи змінювати її, поки належним чином її не зрозуміє і не пізнає»¹⁸, тобто не відіб'є її в логіці понять, не пояснить природу в її необхідності для людини. Дійсно, ще Ф. Бекон розумів, що історія — це свідомо діяльність організованих людей, які на основі певних знань переслідують свої цілі. Але лише І. Кант зазначив, що люди, реалізуючи в історії свої цілі, в той же час рухаються до невідомої їм загальнолюдської історичної мети, яка, якщо б і стала їм відомою, навряд чи зацікавила їх. Людський розум еволюційно рухається шляхом усвідомлення наявності в соціальній дійсності не тільки раціонального, а й так званого історичного несвідомого. Поступово, дедалі більше «олюднюючись» в процесі суспільної життєдіяльності, індивіди ґрунтували свої свідомі цілі на знаннях як природи, так і її зв'язків із соціальним буттям. Проте вони почали відмічати, що, переслідуючи індивідуально і навіть колективно свої свідомі цілі, люди «не відали, що коїли». Слушно, як уявляється, зазначав Л. Фейєрбах, що «...людина прямує за рухом природи, як вона прямує, наприклад, за рухом потоку»¹⁹.

Лише наприкінці XX ст. з'являється суспільне усвідомлення, що природа, яка, зокрема, оточує людство, з усіх боків, має свою логіку розвитку, свої закономірності, відмінні дещо від соціальних і які необхідно вивчати. Людство починає розуміти, що тільки на основі одержаних природознавчих ідей, знань, їх осмисленні можна формувати свої рішення, зокрема, юридичні норми, щодо регулювання певних суспільних відносин, в тому числі і щодо природи, які людині розумній необхідно захищати від людини нерозумної. Історія наукових знань, передусім природничих, доводить, що початковий період становлення наукових ідей і кінцевий етап їх розвитку різняться між собою не тільки ступенем повноти, а й конкретності науково-теоретичного знання, зокрема, понять і категорій, які у своїй взаємодії становлять зміст будь-якої науки. Це зумовлює, зокрема, необхідність урахування діалектичного зв'язку між логічним і історичним у процесі становлення вітчизняної юридичної науки. Не завжди логічний порядок і значення окремих юридичних понять і категорій в розвинутій науковій теорії і в історії становлення останньої збігаються. На цю закономірність стосовно економічних категорій у свій час указував К. Маркс.

Самостійна логіка розвитку природи вимагає нині, зокрема, у сфері державної правової політики, пошуку більш справедливих, системних і компромісних юридичних рішень, імперативом яких стає намагання окремих країн уникнути великомасштабних соціальних конфліктів шляхом погодження (гармонізації) різноманітних національних інтересів, розподілу суспільних ресурсів та створення певних міжнародних і наднаціональних соціально-політичних структур, норм і процедур регулювання²⁰. Сучасне *ius naturale*, різновидом якого є екологічне право — це наша спроба зрозуміти Життя як цілісність, систему. Лише

опис поведінки складових елементів самої цієї системи недостатній для розуміння її сутності. Необхідний також опис зв'язків як між окремими елементами, так і цієї системи з Природою.

Тільки сприймаючи Життя як єдине ціле, ми здатні оцінювати його як певний продукт конкретно-історичної епохи, культури. Тому сутність однієї з визнаних позицій у вітчизняному правознавстві полягає в тому, що екологічне право, яке як і інші галузі, впливає на розвиток сучасної системи права України, слід розглядати як саме право людини на життя, його безпеку. Невипадково формула «забезпечення екологічної безпеки» знайшла своє закріплення у ст. 17 Конституції України. Це вимагає аналізу та оцінки екологічних прав громадян як фундаментальних прав людини, тому що всі інші права, як уявляється, ґрунтуються на праві людини на життя, сприятливе навколишнє середовище²¹, а отже дослідження проблеми ефективності екологічного законодавства. Слушно зазначає академік Ю. С. Шемшученко, що постійно «виникають нові екологічні відносини, які потребують внесення змін і доповнень до системи екологічного законодавства України, його гармонізації з міжнародним і європейським правом»²².

Щодо права народів (*ius gentium*), у сучасному розумінні — міжнародного права, то маємо знов засвідчити надприродне правове відчуття наших пращурів щодо визначення складових систем права. Але активно задіяти міжнародну складову в суспільному бутті людство змогло лише після того, як пережило страшенно довгу низку світових війн ХХ ст. Лише тільки після цього людство, яке вжахнулося власних вчинків, проголосило «Загальну декларацію прав людини» в якості завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави. Ідеться про те, що кожна людина та кожна структура суспільства, постійно керуючись цією декларацією, мають, шляхом просвітництва та освіти, національних і міжнародних прогресивних заходів сприяти повазі цих прав і свобод та їх забезпеченню. Даний правовий документ став складовою конституцій багатьох країн світу і фактично окреслив напрями зближення багатьох національних правових систем у процесі їх розвитку.

Цивільне право (*ius civile*), як приватне за своєю сутністю право, розглядалося давньоримськими юристами органічною складовою чинної системи права. І це дуже важливо. Воно не відокремлювалося повністю від природного права або від права народів, але й не в усьому дотримувалося їх вимог. Цивільне право, з моменту свого формування, було прикладом прагнення суспільства в процесі правового регулювання до діалектичного поєднання приватних та публічних засад суспільного життя конкретно-історичного періоду.

Як уявляється, головна причина «життєвої сили» права Стародавнього Риму полягає в тому, що базовими принципами, покладеними в основу правових норм, були, по-перше, природні і особливо моральні приписи, що становлять підґрунтя суспільної культури людства взагалі, і, по-друге, принципи, які базувалися на традиціях конкретного практичного життя стародавніх римлян. Відповідно до суті моралі існуючої культури суспільства О. Шпенглер зазначав, що «це мораль, яку мають, цивілізована мораль — мораль, яку шукають. Одна надто гли-

бока, щоб бути досягнутою логічним шляхом, інша є функцією самої логіки»²³. Саме таке бачення суті моралі дозволило вченому глибоко зрозуміти і головну сутність античного права, джерелом якого було практичне життя конкретної історичної епохи. Римське право, писав учений, «цінне як свідчення зв'язків, що існувало між римським буттям та римськими правовими поняттями. Воно може навчити нас, як на основі власного досвіду побудувати власне право»²⁴.

Примітки

1. Див.: Юрьев А. И. Может ли общество одновременно думать и чувствовать? // Общество и политика: современные исследования, поиск концепций / Под ред. В. Ю. Большакова. — С.Пб., 2000. — С. 423; Хайтун С. Д. Социальная эволюция и Джон Кейнс: от простого к будущему // Вопр. философии. — 2003. — № 10. — С. 47, 49.
2. Див., зокрема: Права человека и стратегия устойчивого развития: «Круглый стол» // Гос. и право. — 1998. — № 11. — С. 103–119.
Слід відзначити, що Верховна Рада України повинна була затвердити Національну стратегію сталого розвитку України ще у 2002 році. Але й досі така стратегія навіть не розроблена.
3. Див.: Алексеев С. С. Восхождение к праву: Поиск и решения. — М., 2001. — С. 673; Віп же. Избранное. — М., 2003 — С. 256, 249; Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век. — М., 2000. — С. 9, 10 та ін.
4. Див.: Права человека и стратегия устойчивого развития: «Круглый стол» // Гос. и право. — 1998. — № 11. — С. 103.
5. Як видається, уперше цю ідею висловив І. Кант (див.: Кант И. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане. 1784 // Соч.: В 8 т. — М., 1994.
6. Див.: Гальчинський А. Глобальна криза чи криза глобалізації // Віче. — 2002. — № 1. — С. 44.
7. Див.: Тупкип Г. И. Теория международного права / Под общ. ред. Л. Н. Шестакова. — М., 2000. — С. 325, 326.
8. Дзюба І. Україна перед Сфінксом майбутнього // Уряд. кур'єр. — 2002. — 12 січ.
9. Гальчинський А. Глобальна криза чи криза глобалізації // Віче. — 2002. — № 1. — С. 47.
10. Див. докладніше про відмінність понять «ідентифікація» і «самоідентифікація»: Токар Л. Не заблукати б в орієнтирах, ідентифікації і самоідентифікації // Віче. — 2004. — № 10. — С. 65–69.
11. Івапов Л. Глобальний тупик или гармония цивилизаций // Свободная мысль — XXI. — 2002. — № 9. — С. 26.
12. Торкаючись проблеми відтворення безпосередньо життя людини, Ф. Енгельс, зокрема, зазначав, що брак здатності окремої особи до самозахисту «треба було надолужити об'єднаною силою і колективними діями стада» (Маркс К., Енгельс Ф. Твори. — Т. 21. — С. 38).
13. Див., зокрема: Мартышин О. В. Проблема целостей в теории государства и права // Гос. и право. — № 10. — С. 5–14.
14. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. — М., 1997. — С. 157.
15. Данилевский Н. Я. Россия и Европа / Сост., послесл. и коммент. С. А. Вайгачева. — М., 1991. — С. 103.
16. У цьому плані, як уявляється, необхідно критично ставитися до тези, що червоною ниткою пройшла через передвиборну програму кандидата на пост Президента України, представника ліберально-демократичної партії України І. Л. Душина «Приватне — понад усе!» // Голос України. — 2004. — 24 верес.
17. Бэкоп Ф. Великое Восстановление Паук // Соч.: В 2 т. — М., 1971. — Т. 1. — С. 83.
18. Бэкоп Ф. Новый орган // Соч.: В 2 т. — М., 1972. — Т. 2. — С. 88.
19. Фейербах Л. Право и государство // Соч.: В 2 т. — С. 477.
20. Зленко В. Глобалізація і процеси соціального розвитку // Віче. — 2002. — № 6. — С. 55.
21. Голицынов А. К., Ефимова Е. Е. и др. Проблемы экологического, земельного права и законодательства: (Обзор выступлений участников научно-практической конференции) // Гос. и право. — 2000. — № 5. — С. 108; Див. також: Гетьман А. Законодавчі аспекти зародження екологічних прав людини // Вісн. Академії правових наук України. — 2000. — № 1. —

- С. 129–137; Повикова Е. В. О соотношении публично-правовых и частно-правовых начал в экологическом законодательстве // Гос. и право. — 2000. — № 3. — С. 59–64; Васильева М. И. Проблемы защиты общественного интереса в экологическом праве // Гос. и право. — 1999. — № 8. — С. 49–62; Костицкий В. Екологічне право України: деякі проблеми теорії та кодифікації // Право України. — 1998. — № 1. — С. 67–72.
22. Шемшученко Ю. В центрі уваги відділення — проблеми екологічного, господарського, аграрного та земельного права // Вісн. Академії правових наук України. — 2003. — № 2–3. — С. 522.
23. Spengler O. Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte. Zweiter Band. Welthistorische Perspektiven. — München, 1923. — S.98.
24. Там само.

УДК 340.11

О. В. Сердюк,

*канд. філос. наук, доц. кафедри соціології та політології
Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого, зав. лабораторії
Інституту вивчення проблем злочинності АІПрН України (Харків)*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПРАВОЗНАВСТВІ: ЗМІНА ПАРАДИГМ

Методологічна рефлексія, осмислення власних основ, умов, засобів і завдань пізнання — необхідна сторона розвитку кожної конкретної науки. Однак посилення уваги до рефлексії характерно для тих етапів розвитку науки, коли виникають сумніви в надійності вихідних засад теорії. Ще на початку минулого століття Г. Радбрух помітив, що інтерес до методології — ознака «хвороби науки», на що Б. Кистяківський заперечив, що втрата інтересу до методології може бути «причиною хвороби» [20, с. 3; 5, с. 32]. Характерною рисою нинішнього етапу розвитку вітчизняної юридичної науки є подолання вузьконормативного підходу до осмислення правової реальності, відповідно до якого сформувалися і домінуюча в теорії права фундаментальна теоретична схема, і концептуально-методологічні установки в правопізнанні в цілому. Саме цим обумовлена значимість методологічних досліджень, які мають бути внутрішньою рефлексією науки. Вітчизняна правова наука в останні роки характеризується посиленням уваги до методологічної проблематики. Досить активно досліджуються як загальні проблеми правопізнання, так і методологічні проблеми галузевих наук [7; 13; 20]. Особливе значення має постановка таких проблем у рамках філософії права, що в останні роки інституалізувалась в Україні і є важливим чинником теоретичного розвитку правознавства [6; 8; 12; 15]. Однак проблематика та концептуальна побудова методологічних досліджень все ще немає чіткого окреслення, тому її внутрішня рефлексія залишається актуальною.

Неможливо, а можливо, й не варто проводити жорстке інституційне та організаційне розмежування «радянської» та «пострадянської» традицій в методології правопізнання, оскільки така «методологічна люстрація» в кінцевому підсумку матиме надто високу соціальну ціну й порушить природний процес теоретико-